

Władysława Szukalewicz

Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej

Chowanna 2, 9-18

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 1998 [1999]	R. XLI (LII)	T. 2 (11)	s. 9—18
------------	--	-------------------------	-----------------	--------------	---------

ARTYKUŁY

Władysława SZULAKIEWICZ

Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej

Taki jest ostateczny cel historii, jej najgłębsze znaczenie: nadawać sens życiu ludzkiemu przez ujmowanie go w relacji do zawierającej i ogarniającej je całości — ograniczonej wspólnoty innych ludzi, rodzaju ludzkiego i, być może, wspólnoty myślących i wspólnoty istot kosmosu.

Luis Villoro

Uwagi wstępne

Problematyka myśli pedagogicznej jest przedmiotem rozważań (czy też pojawia się) w dyskusjach dotyczących zarówno rozwoju pedagogiki jako nauki, jak i historii wychowania. W zakresie historii wychowania zagadnienie to łączy się (i łączyło) z wyodrębnieniem się badań nad historią doktryn i myśli pedagogicznej. Mając na względzie prowadzone badania, można mówić o stylu uprawiania historii wychowania. Termin „myśl pedagogiczna” zadomowił się, jak później wykazemy, już w okresie dwudziestolecia międzywojennego, co, jak wiadomo, charakterystyczne było dla nurtu pedagogicznej historii wychowania (Drynda, 1992; Hellwig, 1988; Jałmużna, Michalscy, red., 1993).

We współczesnej historiografii edukacyjnej zagadnienie to łączy się z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie (Hellwig, 1991): Historia i pedagogiczne myślenie, czy pedagogika i historyczne myślenie? W konsekwencji takiego ustawienia problemu zarysowuje się obraz tego, jaka jest (gdym analizujemy istniejące publikacje z tych dwu perspektyw) i jaka powinna być historia wychowania. Dokonując przeglądu dotychczasowych badań nad polską myślą pedagogiczną, można wskazać kilka cech charakterystycznych dla sposobu poszukiwań naukowych. Przy tym podkreśla się specyfikę badań nad historią doktryn i myśli pedagogicznej (Sztobryn, 1993).

Rozważania w niniejszym artykule nie mają na celu przedstawienia dorobku polskiej historiografii edukacyjnej w zakresie myśli pedagogicznej, jak to uczynił Bogdan Suchodolski (1962). Przedmiotem refleksji będą następujące zagadnienia: Myśl pedagogiczna i jej różnorodne rozumienie; Modele badań nad dziejami myśli pedagogicznej. Na tej podstawie podejmujemy próbę odpowiedzi na pytanie, czy i kiedy w opracowaniach na temat myśli pedagogicznej mamy do czynienia z historią myśli pedagogicznej, kiedy zaś z historią myślenia pedagogicznego, oraz jakie modele badań możemy stosować, tworząc syntezę dziejów polskiej myśli pedagogicznej.

Myśl pedagogiczna i różnorodność jej rozumienia w polskiej historiografii edukacyjnej

Punktem wyjścia poszukiwań metodologicznych w badaniach nad myślą pedagogiczną, zakreślona relacjami: historia i pedagogiczne myślenie, czy pedagogika i historyczne myślenie?, powinno być wyjaśnienie, co rozumiemy pod pojęciem: „myśl historyczna” i „myśl pedagogiczna” (Sztobryn, 1996)¹. O ile w publikacjach historyków wychowania termin „myśli pedagogiczna” jest powszechnie stosowany, o tyle w pracach tych, nie mówi się jednak o myśli historycznej, a raczej o myśleniu historycznym. W tej sytuacji warto odwołać się do definicji myśli historycznej, proponowanej przez historyków historiografii. Przykładowo Jerzy Maternicki (1990) pisze następująco: „[...] myśl historyczna to historia przetrawiona refleksją, której punkt ciężkości spoczywa na wyjaśnianiu, uogólnianiu i wartościowaniu faktów dostarczonych przez wiedzę historyczną”. „O myśli historycznej — pisze dalej Maternicki (1990) — mówimy z reguły dopiero wówczas, kiedy ładunek treści myślowych nabierze odpowiedniego ciężaru gatunkowego, dominuje nad prostą relacją

¹ S. Sztobryn (1996) proponuje rozróżnienie między myślą pedagogiczną a doktryną pedagogiczną, definiując ich zakres treściowy.

o faktach i staje się jakby wartością samą w sobie." Przeprowadzając analizę dorobku historiografii w tym zakresie, J. Maternicki (1990) dokonuje rozróżnienia między myślą historyczną a myśleniem historycznym, stwierdzając, iż to pierwsze pojęcie jest pojęciem węższym, gdyż myślenie historyczne jest zjawiskiem wielowarstwowym, w którym można wyróżnić sześć podstawowych sfer. Są to sfery: wysiłków poznawczych, myślenia koncepcyjnego — myśli historycznej, myślenia ideologicznego — ideologii historycznej, działań edukacyjnych, świadomości historycznej i kultury historycznej. Ukazanie różnicy między zakresem treściowym obu tych pojęć ma istotne znaczenie dla badaczy zajmujących się historią myśli pedagogicznej. Analogicznie bowiem przed rozpoczęciem badań nad myślą pedagogiczną należałoby sobie postawić pytanie: Kiedy mamy do czynienia z myślą pedagogiczną, a kiedy z myśleniem pedagogicznym, myśleniem o wychowaniu i o szkole w danym okresie historycznym? Pojęcia te, jak wykażemy, analizując liczne opracowania, stosowano często intuicyjnie, bez zagłębiania się w ich zakres treściowy. Jako przedmiot wielu badań były one różnorodnie pojmowane i przedstawiane w różnych kontekstach.

I tak pojęcie „myśl pedagogiczna” pojawiało się w pracach 20-lecia międzywojennego. Zygmunt Kukulski (1923) pisał o znaczeniu metody historycznej w całokształcie umiejętnego myślenia pedagogicznego. W kontekście prowadzenia badań pedagogicznych za pomocą metody historycznej, charakteryzował naukową refleksję pedagogiczną. „Tak tedy naukowe myślenie pedagogiczne — pisał Kukulski (1923) — nie zadowala się jedynie poznaniem praw, stawianiem celów i przepisów wychowawczych, lecz wymaga i historycznego ujęcia zjawisk i zagadnień wychowawczych.” Dla Z. Kukulskiego myślenie pedagogiczne, badania procesu wychowawczego możliwe były w kontekście rozwoju historycznego danego narodu. Przy takim rozumieniu problemów, o których mowa, na plan pierwszy wysuwa się relacja: historia i myślenie pedagogiczne, albo dokładniej: myślenie pedagogiczne w kontekście historycznym.

Z kolei Bogdan Nawroczyński (1938) inaczej scharakteryzował termin „myśl pedagogiczna”: „Przez polską myśl pedagogiczną rozumiem w niej to wszystko, co stanowi godną uwagi treść naszej literatury pedagogicznej, a więc nie tylko teorie pedagogiczne o charakterze bardziej lub mniej naukowym, lecz również publicystykę pedagogiczną, w której formułuje się zazwyczaj ideały pedagogiczne.” W wyjaśnieniu tym B. Nawroczyński określił podstawę źródłową swojego opracowania, podkreślając, że przedmiotem analizy uczynił nie tylko dyskursywne formy myślenia pedagogicznego, ale też niedyskursywne. Dowodził przy tym, że te ostatnie bardzo często bliższe są praktyce pedagogicznej.

Inne aspekty myśli pedagogicznej podnosił Ludwik Chmaj (1934) w publikacji na temat współczesnej jemu myśli wychowawczej. Wprawdzie

traktuje on o jednym z nurtów myśli pedagogicznej, wychowaniu państwowym, lecz ważniejsze wydaje się tutaj dokładne przedstawienie uwarunkowań jej rozwoju i zadań. Myśl ta miała za zadanie, zdaniem autora, przeobrazić duszę narodu, w niej zawierał się ideał polskiej szkoły i polskiego życia. Do czynników wpływających na rozwój myśli wychowawczej zaliczył motywy: społeczny, polityczny, kulturowy, tradycjonalistyczny i charakterologiczny. Przy bliższej analizie takiego ujęcia problemu wydaje się, że mamy raczej do czynienia z ideologią wychowawczą, a nie myślą pedagogiczną.

Inny charakter miała wypowiedź Hanny Pohoskiej (1932), która skoncentrowała się głównie na cechach polskiej myśli pedagogicznej, takich jak: zbieżność z hasłami i warunkami politycznymi, konieczność szacunku dla swobody indywidualnej dziecka, zgodność ze społecznymi potrzebami, poszukiwanie jednolitej organizacji szkoły dla całego państwa. Przy czym, co należy podkreślić, autorka bardzo często posługiwała się terminem „ideologia wychowawcza”, a nie „myśl wychowawcza”.

Przytoczone wypowiedzi na interesujący nas temat, pochodzące z okresu międzywojennego, oraz jego ujęcia, pokazują, że już wówczas to, co określano mianem myśli pedagogicznej, było zjawiskiem wielowarstwowym². Dotyczyło też wielu aspektów, między innymi wiedzy pedagogicznej, myśli — koncepcji pedagogicznych, ideologii pedagogicznej i praktyki pedagogicznej.

Podobnie, jak się wydaje, problem ten przedstawia się w opracowaniach powojennych. Zagadnienie to poruszył już w 1948 roku Bogdan Suchodolski, który przedstawiając zakres i przedmiot badań historii wychowania, wyróżnił między innymi historię myśli pedagogicznej (doktryn i prądów) (1948a, b). Z wyróżnienia tego wynika, że historia myśli pedagogicznej miała obejmować dzieje doktryn i prądów. Badania zaś nad historią myśli pedagogicznej miały mieć szczególne znaczenie dla dziejów pedagogiki jako nauki. Powtórzył to w 1956 roku, mówiąc o początkach pedagogiki jako nauki (Suchodolski, 1956). Był zdania, że „historia myśli pedagogicznej winna z szerokiego zasięgu ideologii wychowawczych wydobyć nurt rozwoju pedagogiki jako nauki”. Ze stwierdzenia tego wynikało jasno, że nie wszystko to, co się nazywa myślą pedagogiczną, jest pogłębioną refleksją i zasługuje na miano naukowej myśli pedagogicznej. Taki punkt widzenia przyjęli B. Suchodolski i W. Okoń (red., 1958) którzy napisali: „[...] opowiadamy się za ujęciem, które zmierza do ukazania drogi poznawczej postępu, do wydobywania procesu gromadzenia wiedzy pedagogicznej”.

Podobne ujęcie historii myśli pedagogicznej prezentuje Stefan Wołoszyn (1964), który wyróżnia w zakresie badań historii wychowania: dzieje

² Naturalnie, zdajemy sobie sprawę z różnorodnego ciężaru gatunkowego przytoczonych wypowiedzi, w niektórych bowiem założenia praktyki pedagogicznej zakreślały formę ujęcia problemu, a nawet treści.

praktyki pedagogicznej i dzieje myśli pedagogicznej, definiując ją jako „historię doktryn i prądów pedagogicznych, historyczny rozwój poglądów i teorii pedagogicznych”.

Ze współczesnych nam opracowań na temat historii myśli pedagogicznej niewielu autorów podaje jej definicję, przyjmując ją w sposób intuicyjny. O rozumieniu przez danego autora pojęcia „myśl pedagogiczna” — mimo tego, że często się nim posługuje, a nawet umieszcza w tytule pracy — dowiadujemy się raczej z lektury źródeł będących przedmiotem analizy. Chociaż i w tej sytuacji możemy mieć kłopoty, gdyż nie zawsze autorzy wskazują, na jakiej podstawie różnorodne teksty zostały połączone w jedną kategorię i poddane opracowaniu. Często musimy się tego domyślać. Zdarza się jednak, że teksty różnorodnej wartości poznawczej stawia się obok tych, w których zawarta jest pogłębiona refleksja pedagogiczna, co w efekcie zaciera obraz dziejów myśli pedagogicznej.

Przegląd publikacji na temat dziejów myśli pedagogicznej znajdujemy w pracy zbiorowej *Nauki pedagogiczne w Polsce*, pod redakcją Michalskiego i Ossowskiego (1994). W opracowaniu tym jedynie Karol Poznanski (1994) podaje definicję myśli pedagogicznej: „Przez myśl pedagogiczną rozumiemy nie tylko jednostkowe poglądy wypowiedziane na temat oświaty i wychowania w traktatach, teoriach i doktrynach filozoficznych. Termin ten rozumiemy szerzej, nie tylko jako tzw. teorię, ale i również praktykę, jako wyraz określonej koncepcji, doktryny lub planów, gruntownie przemyślanych zamierzeń edukacyjnych, które znalazły wyraz w postaci ustaw, instrukcji, zarządzeń, ale też treści i programów kształcenia.” Przytoczona tutaj definicja jest „szeroką” definicją myśli pedagogicznej, w której autor wskazuje, że należy brać pod uwagę nie tylko dyskursywne formy myśli pedagogicznej, lecz także winno się odwoływać do niedyskursywnych wyobrażeń o wychowaniu, jakie funkcjonowały w przeszłości, ponadto podaje źródła, będące podstawą zbudowania obrazu myśli pedagogicznej. Definicja ta ma jeszcze jedną wartość, wskazuje bowiem, że trudno wyznaczyć granice między obszarem obu rodzajów myśli i że nie powinno się pomijać i lekceważyć tej ostatniej. Problem polega na tym, aby zdawać sobie sprawę z ich różnych wartości dla naukowego myślenia pedagogicznego. Wreszcie z propozycji K. Poznańskiego wynika, że w swoim opracowaniu bierze pod uwagę nie tylko myśl pedagogiczną — rozumianą jako pogłębiona refleksja nad wychowaniem czy określone koncepcje, lecz także to, co można nazwać myśleniem o szkole i wychowaniu w danym okresie historycznym, przejawiającym się w sferze świadomości pedagogicznej, ideologii pedagogicznej i praktyki.

Podobny punkt widzenia przyjął — w omawianej pracy zbiorowej — Stanisław G a w l i k (1994), wysuwając główną tezę swojego opracowania w artykule na temat myśli pedagogicznej w zaborze pruskim: „Niniejsza refleksja

nad myślą pedagogiczną tego obszaru zmierzać będzie do uzasadnienia tezy, że teoretyczna twórczość w zaborze pruskim była podyktowana koniecznością historyczną, systematycznie narastającą świadomością ważności wychowania, kierującego zdolnością umysłów, sposobu myślenia i działania, wolą i energią przeciw radykalnym tendencjom germanizacyjnym rządu pruskiego." Z takiego sformułowania wynika, że dla autora ważną sprawą było myślenie o wychowaniu i szkole, przejawiające się w sferze świadomości pedagogicznej, ważnej dla praktyki pedagogicznej.

W innych artykułach, znajdujących się w tym zbiorze, ich autorzy, przedstawiając myśl pedagogiczną w danym okresie czy też na obszarze, czynili to głównie przez pryzmat twórców ich koncepcji oraz działalności praktycznej, pokazując dzieje teorii i praktyki pedagogicznej. Głównym zadaniem, które stawiali sobie autorzy (jak stwierdził w słowie wstępnym Stanisław Michalski), była próba odpowiedzi na pytanie, jaki jest stan i perspektywy historii pedagogiki jako nauki, chodziło bowiem o poszukiwanie genezy poszczególnych dyscyplin, wchodzących w skład nauk o wychowaniu. Miała to być jedna z publikacji, prowadzących do opracowania syntezy dziejów myśli pedagogicznej w Polsce.

W opracowaniu tym zabrakło artykułu dotyczącego historii myśli andragogicznej, problematykę tę znajdziemy w jednym z najnowszych opracowań na ten temat autorstwa Agnieszki Stopińskiej-Pająk (1994), w którym myśl andragogiczną interpretuje się jako „poglądy, spostrzeżenia, przekonania, koncepcje i różnorodne rozważania teoretyczne, dotyczące problemów kształcenia i wychowania człowieka dorosłego, które znalazły odzwierciedlenie w twórczości naukowej i publicystycznej”. Z definicji tej wynika, że jej autorka za podstawę analizy przyjęła szeroką bazę źródłową, aby z „różnorodnych poglądów, a nawet spostrzeżeń” wydobyć naukową myśl andragogiczną.

Na koniec tego krótkiego przeglądu warto wskazać na jeszcze jeden sposób ujęcia myśli pedagogicznej w polskiej historiografii, mianowicie traktowanie jej jako części szeroko rozumianej myśli edukacyjnej, jako fragmentu dziejów wychowania, nauczania i szeroko pojętej oświaty (Majorek, Meissner, red., 1996).

Co jednak wynika z powyższych rozważań? Wynika z nich, że w polskiej historiografii edukacyjnej mamy do czynienia z szerokim spektrum rozumienia pojęcia „myśl pedagogiczna”. W praktyce stosuje się ponadto zamiennie, na określenie tego problemu, inne terminy, takie jak: myśl wychowawcza, ideologia wychowawcza, poglądy pedagogiczne, myśl edukacyjna, którym nie zawsze odpowiadają treści przedstawiane w dalszej interpretacji. W ten sposób zatracą się bardzo często granica między myślą twórczą, podlegającą rygorom naukowym, a potocznymi wyobrażeniami pedagogicznymi, charakterystycznymi dla danej epoki historycznej. Dzieje się tak dlatego, że w wielu pracach z zakresu historii myśli pedagogicznej (zwłaszcza poświęconych

pojedynczym twórcom) w wyniku zwykłej rejestracji koncepcji pedagogicznych brak porównania ze „szczytową” myślą tej epoki i potrzebami rzeczywistości edukacyjnej. Brak określenia, jaki charakter ma myśl, która poddawana jest opracowaniu. To prawda, że myśl pedagogiczna może mieć różnorodny charakter, podlegać rygorom naukowym i być z nimi sprzeczna, nawiązywać do potocznych wyobrażeń o wychowaniu; może być dziełem profesjonalistów pedagogów, ale też przedstawicieli innych nauk, działaczy oświatowych i publicystów. Decydują o tym takie czynniki, jak wiedza pedagogiczna ich twórców, przygotowanie, czy też to, co moglibyśmy nazwać kulturą pedagogiczną czy świadomością pedagogiczną. Zadaniem jednak historyka wychowania jest odróżnienie tych form i ich wartościowanie. Aby uniknąć różnorodnych niebezpieczeństw, punktem wyjścia, zdaje się, powinna być jednolita definicja myśli pedagogicznej.

Z definicji zaproponowanej przez Sławomira Szto Bryna (1996) wynika: „Myśl pedagogiczna to [...] wszelkie wyartykułowane poglądy, opinie i przekonania, dotyczące wychowania człowieka odnośnie do składników ówczesnego rozumienia tego pojęcia i będące zarazem ideami refleksyjnymi.” W dalszej interpretacji autor stwierdza, że myśl pedagogiczna charakteryzuje się tym (w odróżnieniu od doktryny), że pojęcia są swobodnie czerpane z języka potocznego. W tej sytuacji powstaje pytanie: W jaki sposób, przy takim ujęciu myśli pedagogicznej, wyprowadzić nurt historii myśli pedagogicznej jako nauki i czy zadanie to spoczywa jedynie na historii doktryn pedagogicznych? Przedstawiając tu rodzące się wątpliwości, nie mam na celu czynienia zarzutu autorowi definicji, lecz wskazuję potrzebę dalszych poszukiwań w uściśleniu terminów, którymi się posługują historycy wychowania. Pewnym rozwiązaniem byłoby skorzystanie z rozwiązań metodologii badań nad myślą historyczną, gdyż — jak się wydaje — słuszne byłoby w badaniach nad myślą pedagogiczną podjęcie próby wyróżnienia dyskursywnych i niedyskursywnych form myślenia pedagogicznego (M a t e r n i c k i, red., 1990). Analogicznie do tego myślą pedagogiczną można by nazwać refleksję nad wychowaniem, mającą charakter dyskursywnych form myślenia, dodajmy — w danym okresie historycznym. Wiąże się ona ze sferą myślenia koncepcyjnego, będącą częścią w ogóle myślenia pedagogicznego w danym okresie historycznym, opartego na intuicji czy doświadczeniu. Pozwalałoby to także jaśniej określić kryteria wydzielenia źródeł, które stanowią podstawę opracowania, a w konsekwencji rozstrzygnąć, co należy zaliczyć do historiografii, mającej znamiona naukowej, co traktować jako piśmiennictwo popularnonaukowe czy publicystykę. Przy takim założeniu można byłoby więc mówić o historii myśli pedagogicznej i historii myślenia pedagogicznego. Wyłonienie bowiem z dziejów myśli „myśli pedagogicznej” *sensu stricto* nie jest możliwe bez uwzględnienia zarówno refleksji naukowej, jak i tej, która nie ma cenzusu naukowego, a wypowiadają ją publicyści, działacze oświatowi czy też pedagodzy praktycy.

Modele badań nad dziejami myśli pedagogicznej

Człowieka może wytłumaczyć tylko pełna historia ludzkości

Ralph Waldo Emerson

Sledząc dorobek polskiej historiografii w zakresie myśli pedagogicznej, zauważyć można dwa modele badań³. Pierwszy z nich nazywa się w literaturze modelem podmiotowym — obiektem zainteresowania badacza jest wówczas myśl pedagogiczna jakiegoś twórcy, grupy twórców czy wszystkich twórców, działających w danym okresie historycznym lub na danym obszarze (Pomorski, 1990)⁴. Badania podmiotowe polegają najczęściej na całościowej (lub częściowej) analizie myśli pedagogicznej podmiotów indywidualnych lub grupowych. Mają na celu wyjaśnienie struktury danej koncepcji, uwarunkowań jej rozwoju czy funkcji. Ten model badań stosują historycy wychowania bardzo często. Lista autorów prac o takim charakterze byłaby długa. Tytułem przykładu warto wymienić tu prace: Franciszka Filipowicza *Myśl pedagogiczna Lucjana Zarzeckiego 1873—1925* (1974), Stanisława Michalskiego *Stanisława Karpowicza myśl pedagogiczna i społeczna* (1968), Józefa Miąso *Poglądy pedagogiczne Ludwika Krzywickiego* (1962), Stanisława Michalskiego i Seweryna Dziamskiego *Filozoficzne i pedagogiczne poglądy Stefana Rudniańskiego* (1980) czy Danuty Koźmian *Poglądy społeczno-pedagogiczne Aleksandra Kazimierza Patkowskiego* (1994). Jak wynika już z tytułów wydawnictw, niektóre z nich omawiają nie tylko myśl pedagogiczną, ale i filozoficzną, społeczną czy oświatową. Cechą charakterystyczną tych opracowań jest ukazanie myśli danego przedstawiciela na tle jego życia i działalności.

Myśl pedagogiczną znajdujemy także w pracach (jakie możemy zaliczyć do tego modelu badań), których autorzy kładą szczególny nacisk na działalność pedagogiczną jednostek, ona sama zaś jest efektem praktyki pedagogicznej czy działalności oświatowej. Do tej grupy można zaliczyć np.: Jana Hellwiga *Działalność pedagogiczna Augusta Cieszkowskiego* (1978), Stanisława Michalskiego *Działalność pedagogiczna Anieli Szcówny* (1968), Stefanii Walasek *Działalność pedagogiczna Waleriana Kalinki* (1993).

Drugi model studiów nad dziejami myśli pedagogicznej reprezentują prace, w których w centrum analizy historycznopedagogicznej stawiani są nie

³ Posługujemy się tutaj terminologią stosowaną przez historyków historiografii, a zaproponowaną przez A. F. Grabskiego (1985).

⁴ Jan Pomorski (1990) w modelu historiograficznym, dotyczącym myśli historycznej, wyróżnił trzy nurty: historiozoficzny, metodologiczny i socjologiczny.

twórcy, ale ich wytwory — obiekty ich myśli, np.: jakaś idea pedagogiczna, odzwierciedlająca rzeczywistość edukacyjną w danym okresie historycznym, wycinek tej rzeczywistości czy problem pedagogiczny na danym obszarze geograficznym. Jako przykład można podać publikacje: Bogdana Suchodolskiego *Polska myśl pedagogiczna w okresie Renesansu* (1954), Ł. Kurdybacha *Z dziejów pedagogiki ariańskiej* (1958), Ryszarda Wroczyńskiego *Pedagogika pozytywizmu warszawskiego* (1955), Feliksa W. Araszkiewicza *Idealy wychowawcze Drugiej Rzeczypospolitej* (1978), Krzysztofa Jakubiaka *Współdziałanie rodziny i szkoły w pedagogice II Rzeczypospolitej* (1997).

W wymienionych tutaj pracach (i pozostałych, którymi dysponuje historiografia edukacyjna) zauważa się pewne prawidłowości. Jedni badacze kładą szczególny nacisk na analizę struktury wewnętrznej danej koncepcji, inni zaś wskazują też na jej znaczenie dla praktyki pedagogicznej i jej związek z życiem społeczno-oświatowym. Zbyt mały natomiast nacisk kładzie się na ich związek z rozwojem innych dyscyplin wiedzy w danym okresie.

Przy dosłownym potraktowaniu tego podziału, stosowanego w metodologii badań nad myślą pedagogiczną, sprawa byłaby bardzo prosta, należałoby bowiem stawiać pytanie o przedmiot i podmiot naszego poznania. Trudno jednak, jak może to zauważyć każdy czytelnik tego rodzaju prac, oddzielić w wielu wypadkach podmiotowo-przedmiotowe ujęcie.

Ogólnie można zauważyć że w historiografii edukacyjnej dominuje podmiotowy model badania nad przedmiotowym. Nie wartościując obydwu tych tendencji, należy stwierdzić, że są one słuszne, o ile we właściwy sposób mogą się przyczynić do przyszłej syntezy dziejów polskiej myśli pedagogicznej. Wybór modelu należy do badacza, który winien mieć świadomość wszelkich konsekwencji metodologicznych, z owego wyboru wypływających.

Drugą tendencję naszej historiografii, zakreśla, jak wskazuje na to wiele prac, relacja: pedagogika i historyczne myślenie⁵. Nie poddając ocenie także tej dążności, wydaje się, że wynika ona ze skłonności przypisywania historiografii edukacyjnej służebnej roli wobec praktyki pedagogicznej.

⁵ Kwestia ta występuje w wielu publikacjach w okresie 20-lecia międzywojennego, ale i w publikacjach nam współczesnych (Michalski, 1994).

Bibliografia

- Chmaj L., 1934: *Współczesna polska myśl wychowawcza*. „Zrąb”, T. 18, s. 3—24.
- Drynda D., 1992: *Spór o historię wychowania jako dyscyplinę naukową w II Rzeczypospolitej*. W: *Rozwój pedagogiki w II Rzeczypospolitej (1918—1939). Problemy kontrowersyjne*. Katowice, s. 9—22.
- Gawlik S., 1994: *Myśl pedagogiczna na ziemiach polskich pod zaborem pruskim*. W: *Nauki pedagogiczne w Polsce. Tradycje, współczesność, przyszłość*. Red. S. Michalski i R. Ossowski. Bydgoszcz.
- Grabski A. F., 1985: *Kształty historii*. Łódź, s. 76 i n.
- Hellwig J., 1991: *Historia wychowania — „pedagogiczna” czy „historyczna”*. „Przegląd Humanistyczny”, nr 5—6, s. 16—23.
- Hellwig J., 1988: *Z problematyki metodologicznej historii wychowania w Polsce Ludowej*. „Przegląd Humanistyczny”, nr 4/5, s. 59—73.
- Jałmużna T., Michalscy I. G., red. 1993: *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*. Łódź.
- Kukulski Z., 1923: *Główne momenty myśli i badań pedagogicznych*. Lublin.
- Majorek Cz., Meissner A., red., 1996: *Myśl edukacyjna w Galicji 1772—1918. Galicja i jej dziedzictwo*. T. 8. Rzeszów.
- Michalski S., 1994: *Geneza i rozwój historii wychowania*. W: *Nauki pedagogiczne w Polsce...*, s. 37—46.
- Michalski S., Ossowski R., red., 1994: *Nauki pedagogiczne w Polsce. Tradycje, współczesność, przyszłość*. Bydgoszcz.
- Maternicki J., 1990: *Myśl historyczna jako przedmiot badań historiograficznych*. W: *Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej*. Red. J. Maternicki. Warszawa, s. 17.
- Nawrocyński B., 1938: *Polska myśl pedagogiczna — jej główne linie rozwojowe, stan współczesny i cechy charakterystyczne*. Warszawa, s. 9.
- Pohoska H., 1932: *Rozwój myśli pedagogicznej w ciągu dziejów*. W: *II Kongres Pedagogiczny Związku Nauczycielstwa Polskiego w Wilnie*. Wilno, s. 28—31.
- Pomorski J., 1990: *Myśl historyczna jako kategoria i przedmiot badań historiograficznych*. W: *Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej...*, s. 28—50.
- Poznański K., 1994: *Rozwój polskiej myśli pedagogicznej w zaborze rosyjskim*. W: *Nauki pedagogiczne w Polsce...*, s. 189.
- Stopińska-Pająk A., 1994: *Andragogika w drugiej Rzeczypospolitej*. Katowice, s. 10.
- Suchodolski B., 1948a: *O nowy typ historii wychowania*. „Nowa Szkoła”, nr 4, s. 197—216.
- Suchodolski B., 1956: *Początki pedagogiki jako nauki*. „Studia pedagogiczne”, T. 3.
- Suchodolski B., 1962: *Polskie badania nad dziejami myśli pedagogicznej (1945—1962)*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, nr 4, s. 562—586.
- Suchodolski B., 1948b: *Stosunek pedagogiki do historii wychowania*. W: *Pamiętnik VII Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu*. T. 2. Warszawa.
- Suchodolski B., Okoń W., red., 1958: *Z dziejów myśli pedagogicznej*. Warszawa, s. 5—8.
- Sztobryn S., 1993: *Historia doktryn pedagogicznych — niepokoje interpretacyjne*. W: *Metodologia w badaniach naukowych...*, s. 63—70.
- Sztobryn S., 1996: *Historia wychowania u schyłku XX wieku (na przykładzie historii myśli pedagogicznej)*. W: *Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie. Materiały II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*. Red. H. Kwiatkowska, Z. Kwieciński. Toruń.
- Wołoszyn S., 1964: *Dzieje wychowania i myśli pedagogicznej w zarysie*. Warszawa, s. 12.